

З ІСТОРІОГРАФІЧНОЇ СПАДЩИНИ

УДК 94 (477)

Інна Тарасенко

МАЛОЗНАНІ ДОКУМЕНТИ ГЕТЬМАНІВ ІВАНА МАЗЕПИ ТА ІВАНА СКОРОПАДСЬКОГО

Сьогодні історики мають щасливу можливість користуватися двотомним зібранням універсалів гетьмана Івана Мазепи [1] (аналогічне видання універсалів Івана Скоропадського підготовлене в Інституті української археографії та джерелознавства НАНУ і лише брак коштів не дає можливість видати це зібрання). Однак листи в цю серію не були включені, а в архівах час від часу знаходять нові документи Мазепи. Не слід забувати, що упорядник двотомника Іван Бутич не включив до нього деякі документи, опубліковані емігрантськими істориками. Він міг і не знати про їхнє існування, оскільки вони були заховані в надрах спецфондів, якщо взагалі були в Україні.

Це стосується і знаменитих Записок наукового товариства імені Т. Г. Шевченка (ЗНТШ), які після 1939 р. припинили своє існування в Західній Україні, але були відновлені на еміграції. Так, у Мюнхені у 1948 р. вийшов 157 том ЗНТШ, на сторінках якого було вміщено статтю-публікацію документів козацької старшини XVII-XVIII ст. [2] відомого українсько-білоруського історика Льва Окиншевича (1898–1980), білоруса за походженням і переконаннями, який працював переважно на полі української історії.

Враховуючи те, що ці універсали невідомі навіть спеціалістам, не кажучи про загал істориків, і те, що цей том відсутній в бібліотеках України (особисто ми користалися бібліотеками Канади), витяг з даної публікації (документи гетьманів Мазепи і Скоропадського) ми нижче наводимо. Текст ми незначно скоригували згідно з правилами публікації документів XVI–XVIII ст., розробленими Я. І. Дзирією. Так, ми не проставляли Ъ (твердий знак) на кінці слів, слова «Его Царского Величества», «Гетман», «Міський Глуховський», «Ніжинський» полковник тощо подаємо з малої літери, а «Військо» (Запорозьке) – з великої. Літера «ять» передається як «і», «іжицю» – як «и», а «є» як «е».

Опубліковані Окиншевичем документи зберігалися у Чернігівському крайовому історичному архіві у фондї «Чернігівське депутатське дворянське зібрання», Чернігівському і Полтавському державних історичних музеях, Полтавському крайовому історичному архіві, де він працював ще в довоєнний період. З трьох документів Мазепи один є, за думкою Л. Окиншевича, фальсифікатом (універсал від 24(14).02. 1697 р. про прийняття під бунчук шляхтича Петра Кролевецького). Невідомо, на чому ґрунтується цей висновок Окиншевича, але, зважаючи на високу кваліфікацію цього історика, можемо погодитися з його висновком. Тим більше, що в універсалі йдеться про якогось Курабу, імені якого не знаходимо в інших джерелах, що посилює наші підозри щодо автентичності даного документа.

© Тарасенко Інна Юріївна – кандидат історичних наук (м.Київ).

У документах Скоропадського варто відзначити, що в двох із них йдеться про Івана Борозну. Останній згадується в доданих до документів І. Мазепи універсалах стародубських полковників Леська Остринина (1665 р.) та Петра Рославця (1672 р.) як бунчуковий товариш[3].

Не переказуючи змісту наведених документів, подаємо їхні тексти.

Джерела та література:

1) Універсали Івана Мазепи. 1687–1709. – К. – Львів, 2002; Універсали Івана Мазепи. (1687–1709). – К. – Львів, 2006. – Ч. II.

2) Окиншевич Л. Значне військове товариство в Україні – Гетьманщині XVII–XVIII ст. // ЗНТШ. – Мюнхен, 1948. – Т. CLMII. – С. 189–208.

3) Універсали Івана Мазепи. (1687–1709). – К. – Львів, 2006. – Ч. II. – №№ 104, 110.

* * *

№ 1

1697, лютого 25 (14). – Табір під Булюбашем. – Універсал гетьмана Івана Мазепи про прийняття під бунчук польського шляхтича П. Кролевецького (фальсифікат?).

«Копія

Его царского пресвітлого величества Войск Запорожских обоих сторон Дніпра гетман Иван Мазепа.

Ознаймуем сим нашим писаньем всім, кому о том відати надлежит, иж пан Петро Кролевецький, зацний польський шляхтич, пожелавши прославлять святую христьянскую віру и служити в Войску Запорожском, вышшол из Польши добровольной в сей край и просил нашего гетманскаго позволения тут мешкати. Теды мы, гетман, склонившись на его прошения, а особливо на то, що он остерег нас от нападенья проклятаго польскаго Курабы, позволяем ему, пану Кролевецькому, поселиться, гді он пожелает, и принимаем под знак наш войсковый гетманский. А про сю нашу, гетманскую, волю відаючи, всяк абы не ваяился ему чинити жадной перешкоды и кривды, варуем и строк(г)о приказуем.

Дан в обозі над Булюбашем, року 1697 февруария 14 дня.

Подлинное подписал:

Звышъменованный гетман рукою власною.

Місто печати».

(Чернігівський краєвий історичний музей. – Фонд «Чернігівське Депутатське Зібрання». – № 2380. – Арк. 19).

№ 2

1699, вересня 9 (серпня 29). – Батурин. – Універсал гетьмана Івана Мазепи про прийняття під бунчук Данила Герасимовича.

«Копія

Пресвітлішого и державнішого великаго государя нашего его царскаго пресвітлаго величества Войска Запорожскаго гетман Иван Мазепа.

Ознаймуем сим нашим універсалом всей старшині и черні Войска его царскаго пресвітлаго величества Запорожскаго, а особливо пану полковникові ніжинскому, старшині полковой, пану сотникови глуховскому зо всім тамошним урядом и каждому, кому бы колвек о том відат надлежит, иж мы, гетман, з ласки Божой и монаршее его царскаго пресвітлаго величества в Малой Россіи (маючи владу?) всякий порядки устревати и утверждати, и в Войску Запорожеком заслужонных особ, да и до услуг войскоцих способных людей ласкою на шею окривати, – якою кого доведется, – так и пана Данила Герасимовича, выдячи быти способного а згодного до тих же войсковых услуг, до которих и сам он мысль свою охоче забывает, – прилучаем в компут войскових, увольняючи его цале от всіх посполитих повинностей и от судов полкового и міскаго глуховского. Що чиним, міючи взгляд на значние и pracowитие пана Сави Прокоповича, судии войскового генералного, mezi Войском его царскаго

пресвітлого величества Запорожским на (у)рядех енералних, перше ж за бывшего антецесора нашего писарском, потом за нашего уже гетманства – судейском, – второго отца его, пана Данила, заслуги и для зичливой бывшей его ж родича небожчика Герасима Тимофиевича ку нам прислуги. Відаючи прото о таковой виразной нашей волі, абы як сам пан полковник ніжинській, так и нихто инший, а барзій пан сотник глуховский з тамошним урядом не важился жадними способами его, пана Данила, обтяжати и до судов своих потягат – пильно міти хочем и приказуем. А хто бы в яких кольвек случаях міл до оногo претенції, то повинен не где инде только до нас, гетмана, и до суду нашего войскового енерального, – перед которим всякому укривженому з винных неотвочная чинится справедливость, – удаватися прекладаем, ищучи на нем управы.

Дан в Батурині августа 29 року 1699-го.

На подлинном универсалі подписался:

Звышъименованный гетман рукою власною.

С подлинным читал канцелярист Михайло Калинин.

Місто печати».

(Чернігівський краєвий історичний музей. – Фонд «Чернігівське Депутатське Зібрання». – № 5084. – Арк. 70).

№ 3

1705, квітня 5 (березня 25).–Універсал гетьмана Івана Мазепи про звільнення від військової служби знатного військового товариша Чернігівського полку Л. Римші з тим, щоб він надсилав зі своєї маєтности на війну козака.

«Копія

Его царскаго пресвітлого величества Войска Запорожскаго гетман и кавалер Иоанн Мазепа.

Пану полковникови черниговскому зо всею старшиною полковою, а особливо пану сотнику седневскому, атаманови городовому з товариством и каждому, кому кольвек о том відати належит, сим універсалним писанием нашим ознаймуем, иж подавал нам, гетманови, свою супліку пан Леонтий Римша, значний товариш полку Чернігівського, прекладаючи тоє, что син его, которий завше бывало отбувает вмісто его военние служби, тепер судбами Божіими преставился от сего жития, а он, при старости літ своих будучи, не может уже сам отбувати услуг войскових, – в чем просил у нас такового респекту, абысмо уволили его от всяких повинностей и дорог войскових. Ми теди, гетман, на его слушное склонившися прошение, а до того респектуючи на давние з молодых літ при полку Чернігівском праці и услуги, визволяем его от всяких повинностей и военных услуг, тилко под такою кондицією, же міет он, когда кольвек военний позовет случай, доброго и совсем справногo от себе виправовати козака. За чим відаючи о таковой волі нашой, пан полковник черниговский и старшина полковая, а найбарзі пан сотник седневский, атаман з товариством, аби не сміли и не важились его, пана Римшу, до жадних повинностей и услуг войскових потягати и наименшаго утежеленя ему чинити, опроч того, что он повинен от себе козака в дороги военний виправовати, пильно, пильно сим універсалом нашим приказуем.

Дан в Батурини, марта 25-го, року 1705.

На подлинном подпис таков: Звышъ менованный гетман, рукою власною».

(Чернігівський краєвий історичний музей. – Фонд «Чернігівське Депутатське Зібрання». – № 792 – Арк. 3).

№ 4

1710, липня 21 (11). – Табір.–Універсал гетьмана Івана Скоропадського про прийняття в протекцію знатного військового товариша Івана Борозни з зятем.

«Пресвітлейшого и державнійшого великого государя его царского священнійшого величества Войскъ Запорожских обоих сторон Днепра гетман Иоанн Скоропадский.

Всей старшини и черні Войска его царского пресвітлого величества Запорожскаго, а особливо пану полковникові стародубовскому, старшині его полковой и всім

старшим и меншим войсковым и посполитим полку того обывателем и каждому, кому бы колвек о том відати належало, сым нашим ознаймуем універсалом, иж, міючи мы в особливом респекті знатние пана Івана Борозни – знатного товариша войскового здавна в Войску Запорожском охоче ронячиесь прислуги и праці, – в особливую нашу беремо оногo з зятем его ж паном Городиским оборону и пилно міти хочем, рейментарско варуем и приказуем, абы помененний господин полковник стародубовский з старшиною своею полковою не сміл и не важился до жадних полковых его, пана Борозни, потягати повинностей – найменших в маестностях оногo наносити прикростей, утисков и долегливостей. Кто бы зась поносил якую от его пана Борозни в чом кривду, – таковый повинен у суду войскового енерального искати з оногo управы, гдї каждому укривженому належитая будет учинена справедливость.

Дан в обозі, року 1710, июля 11.

Звышменованный гетман, рукою власного.

М. П.»

(Чернігівський державний музей. – № 177. – Оригінал).

№ 5

1719, червня 24 (13). – Глухів. – Універсал гетьмана Івана Скоропадського про прийняття під бунчук З. Прокоповича.

«Копія

Его царского пресвітлого величества Войск Запорожских обоих сторон Днепра гетман Иоанн Скоропадский.

Пану полковникові прилуцкому з всею его полковою старшиною и кому колвек о том відати надлежатимет, сим нашим ознаймуем універсалом, иж мы, гетман, респектуючи на пана Захарія Прокоповича при дворі нашом чрез несколько літнее время статочне знайдовавшася, а взираючи, же и впредь может при боку нашом же, войсковую отправоваты службу, взяли его в особливую нашу протекцию и оборону. Чего ради, выдаючи ему сей наш універсал повагою оногo варуем и приказуем, аби помянутий пан полковник прилуцкий з старшиною своею и ніхто инший з тамошних полчан, выдаючи о таковой волі нашей, жадной ему, пану Захарію, в спокойном помешканні не наносил трудности и ні якої бы до него не иміл претенсии, але он, пан Захарий, мает при боку нашом войсковую отправоваты услугу. И если бы кто з ним міл якувою в заводі справу, тот повинен будет нигде инде, тилко у нас, гетмана, в суду войскового енерального искать з него управы, упоминаем.

Дань в Глухові июня 13 року 1719-го.

Звышменованный гетман рукою власною.

Місто печати».

(Полтавський краєвий історичний архів. – Ф. «Дворянського депутатського зібрання». – № II. 373. – Арк. 41).

№ 6

1720, серпня 9 (липня 29). – Позовний лист гетьмана Івана Скоропадського з викликом військового товариша Івана Борозни до генерального суду в справі його суперечок з зятем – бунчуковим товаришем Ф. Городиським.

«Его царского пресвітлого величества Войск Запорожских обоих сторон Днепра гетман Иоанн Скоропадский.

Вам, Іванну Борозні, товаришові войсковому, державці медведовскому, сым нашим позовным листом обявляем, иж пан Фома Городиский, зять ваш, товариш бунчуковий, подал тут нам на вас супліку з немалым своим в ней изображенним жалем, плачливо ускаржаючи, что вы – пренебрегши его к себї чрез килканадцят літ явленную поволност, так в войсковых случаях за себе, а борзій за вась без пощадіния здоровья, як и в приватних ваших домових службах уставичне отбуваемую, од чего и слуги его, пана Городиского, од его ж самого зодігаемые, не были вымітними, а к тому чрез все тое время ему, пану Городискому, од якогo часу он вам стал зятем, не являючи вы своей отческой милости, як сами хотіли, оным работали и безпрестанне укорителними

его, во місто помилования и респекту отческого, безчестили словами, а часто и боем окривали. На остаток, випровадивши его ні с чим з дому своего по умертвии своей дочери, а жоны его ж, сына, а своего внука, з ним, паном Городиским, спложеного, у себя задержали. О якого оддане, когда он, пан Городиский, у вас упоминалься, для того, что жадного ему к літам до наученія ся способним пришедшему в дому вашем ніт увиченя, и при том просили вас о возвращение сіна, вами покошенного на власних его купленных сіножатях, – вы, з давней своей завзятости на его устремившис, яки сами хотілисте, его шкаредними укорали словами и, бючи по щокахи а по тілі носками и подковами, и волочачи за волоси по цегляной посадце, таки мощно его скривавленного об оную ударилисте и зверх того болш еще бити хотіли, – же, если б ваша жена, а теща его, пана Городиского, не оборонила, то бы там и живота своего был лишилься. По якому бою ні сына, ні сіна просившему не возвратилисте.

В чем он, пан Городиский, з вас просил у нас святой справедливости. Теди мы такое ваше безправе, самоволство и тиранство над ним, паном Городиским, зятем своим, виконанное, вам сурово ганячи, пилно приказуеми чрез сей наш позовний лист, абы за получением оного зараз без умедления становилися сюда перед суди наш войсковый енералный для росправи з ним, паном Городиским, которий же тут вас дожидатиметься иле под сее рабочее время; того ради, не дожидаячися повторного нашего до себе указу, албо иншого якого посланца, наскоро сюда приездіте повторително приказуем. А не міли бы сте зараз прибути ви Глухов, то велімо вас, як самоволцу, власти и праву противящегося, примкнути за шию в Глухов, – декляруем.

З Глухова, юля 29 року 1720.

Звишименованный гетман, рукою власною.

М. П.»

(Чернігівський державний музей. – № 237. – Оригінал).

